УДК 94(476)
ББК 63.(4 Беи)
С916

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдкалегія:
старшыня арганізацыйнага камітэта канферэнцыі, доктар гістарычных навук, прафесар, дэкан гістарычнага факультэта БДПУ *М.М. Забаўскі*;
доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ *А.П. Жытко* (навук. рэд.);
доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі новага і навейшага часу БДПУ *Г.А. Космач*;
доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі Беларусі БДПУ *А.М. Люты*;
доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры айчыннай і сусветнай гісторыі БДПУ *В.А. Пілецкі*;
доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі старажытных цывілізацый і сярэднявечча БДПУ *У.В. Тугай*;
доктар гістарычных навук, прафесар кафедры гісторыі старажытных цывілізацый і сярэднявечча БДПУ *М.І. Мініцкі*;
доктар гістарычных навук, прафесар кафедры гісторыі Беларусі БДПУ *М.К. Сакалоў*;
доктар гістарычных навук, прафесар кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ *В.М. Фамін*;
доктар гістарычных навук, прафесар кафедры гісторыі новага і навейшага часу БДПУ *І.Р. Чыкалава*;
начальнік Вучэбна-выдавецкага цэнтра БДПУ *В.Я. Навагродскі*

Сучасныя падыходы да вывучэння крыніц па гісторыі Беларусі. Да 1000-годдзя
С916 летапіснай Літвы: матэрыялы Рэсп. навук.-тэарэт. канф., г. Мінск, 18 снеж. 2009 г. / Бел. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка; рэдкал. М.М. Забаўскі, А.П. Жытко (навук. рэд.), Г.А. Космач і інш. – Мінск: БДПУ, 2009. – 248 с.
ISBN 978-985-501-841-5.

У матэрыялах канферэнцыі разглядаюцца сучасныя падыходы да вывучэння крыніц па актуальных пытаннях сацыяльна-эканамічнай і палітычнай гісторыі Беларусі са старажытных часоў да сучаснасці.

Адрасуецца навукоўцам, выкладчыкам, студэнтам вышэйшых навучальных устаноў і ўсім, хто цікавіцца праблемамі айчыннай гісторыі.

УДК 94(476)
ББК 63.(4 Беи)

ISBN 978-985-501-841-5

© БДПУ, 2009

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны універсітэт імя Максіма Танка»

Гістарычны факультэт

СУЧАСНЫЯ ПАДЫХОДЫ ДА ВЫВУЧЭННЯ КРЫНІЦ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ

ДА 1000-ГОДДЗЯ ЛЕТАПІСНАЙ ЛІТВЫ

Матэрыялы Рэспубліканскай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі
г. Мінск, 18 снежня 2009 г.

Мінск 2009

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ДАКУМЕНТЫ ПА ГІСТОРЫІ ВКЛ НА СТАРОНКАХ ПАДРУЧНІКА ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ ДЛЯ 7-га КЛАСА АГУЛЬНААДУКАЦЫЙНЫХ УСТАНОЎ

А.А. Корзюк (г. Мінск, БДПУ, канд. пед. навук)

Пераход да 11-гадовай сістэмы адукацыі, які адбыўся ў 2008/2009 навучальным годзе, выклікаў істотныя змены ў структуры школьнай гістарычнай адукацыі. У прыватнасці, змест гістарычнай адукацыі быў пабудаваны ў адпаведнасці з лінейным прынцыпам. Акрамя таго, у аснову перыядызацыі курсаў гісторыі Беларусі быў пакладзены прынцып прыналежнасці беларускіх зямель да таго ці іншага дзяржаўнага ўтварэння [1, с. 5]. Гэта, у сваю чаргу, прывяло да неабходнасці стварэння новых вучэбных дапаможнікаў для вучняў агульнаадукацыйных школ.

У адпаведнасці з Канцэпцыяй вучэбнага прадмета "Сусветная гісторыя. Гісторыя Беларусі" і дзеючымі вучэбнымі праграмамі [2, с. 31–35], гісторыя беларускіх зямель у складзе Вялікага княства Літоўскага (другая палова XIII – першая палова XVI ст.) вывучаецца ў 7 класе. У 2009 г. быў выдадзены новы вучэбны дапаможнік для школьнікаў [3], змест якога ў поўнай меры адпавядае праграме. Яго аўтарамі з'яўляюцца вядомыя беларускія гісторыкі Г.В. Штыхаў, Ю.М. Бохан і метадыст М.А. Краснова. Трэба адзначыць, што дадзены вучэбны дапаможнік з'яўляецца першым айчынным падручнікам для агульнаадукацыйнай школы па дадзеным перыядзе гісторыі Беларусі.

Дапаможнік мае дакладную і зразумелую структуру, якая адлюстроўвае логіку выкладання вучэбнага матэрыялу і дазваляе лёгка арыентавацца ў ім. Уводная частка "Ад аўтараў" выконвае матывацыйную функцыю, выклікаючы папярэдні інтарэс да вывучэння гісторыі Беларусі другой паловы XIII – першай паловы XVI ст., а таксама спрыяе арыентаванню вучняў у тэксце вучэбнага дапаможніка. Ва "Уводзінах" даецца кароткая характарыстыка вывучаемага перыяду айчыннай гісторыі і найбольш значных гістарычных крыніц па гісторыі Беларусі другой паловы XIII – першай паловы XVI стагоддзя, а таксама раскрываюцца асаблівасці перыядызацыі гісторыі Беларусі ў сярэднія вякі. У першым раздзеле дапаможніка «Беларускія землі ў сярэдзіне XIII–XIV ст.» разглядаюцца гістарычныя падзеі ад пачатку ўтварэння ВКЛ да Крэўскай уніі і яе наступстваў. Другі раздзел прысвечаны развіццю беларускіх зямель у канцы XIV – сярэдзіне XVI ст. У канцы дапаможніка змешчаны храналагічная табліца асноўных падзей гісторыі Вялікага княства Літоўскага, слоўнік гістарычных паняццяў і спіс літаратуры, што рэкамендуецца для пазакласнага чытання. У цэлым, можна лічыць, што пры напісанні вучэбнага дапаможніка ў дастатковай ступені былі ўлічаны ўзроставыя пазнавальныя магчымасці вучняў 7-га класа і іх адукацыйны ўзровень.

У змесце вучэбнага матэрыялу, вывучаемага ў 7 класе, разглядаецца надзвычай важны перыяд для айчыннай гісторыі, таму для яго эфектыўнага засваення неабходна арганізаваць работу школьнікаў з гістарычнымі крыніцамі, якія ўсебакова адлюстроўваюць падзеі гэтага часу. Таму станоўчым з'яўляецца той факт, што аўтары вучэбнага дапаможніка надалі вялікую ўвагу засваенню вучнямі не толькі змястоўнага, але і дзейнаснага кампаненту вучэбных гістарычных ведаў аб грамадска-палітычным, сацыяльна-эканамічным і культурным развіцці беларускіх зямель у складзе ВКЛ.

Ён прадстаўлены пералікам адпаведных спосабаў вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, змешчаных у вучэбнай праграме [2, с. 34–35]: называць храналагічныя рамкі гістарычных падзей, з'яў; вызначаць паслядоўнасць, працягласць гістарычных падзей; вызначаць месцазнаходжанне вывучаемых гістарычных аб'ектаў на гістарычнай карце; вызначаць у гістарычных тэкстах структуру гістарычнага часу (эпоха, перыяд, стагоддзе, год); апісваць гістарычныя падзеі, помнікі культуры; параўноўваць гістарычныя падзеі па ўказаных крытэрыях; раскрываць прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі; абагульняць гістарычныя факты, фармуляваць на іх аснове вывады; класіфікаваць і сістэматызаваць гістарычныя факты; раскрываць змест гістарычных паняццяў і канкрэтызаваць іх.

Комплекс пералічаных спосабаў дзейнасці можа быць паспяхова рэалізаваны ў працэсе арганізацыі вучэбнай працы з дакументальнымі гістарычнымі матэрыяламі, што ў рознай ступені рэпрэзентатыўнасці адлюстроўваюць заканамернасці і асаблівасці развіцця беларускага грамадства ў адзначаны перыяд. Пералічаныя спосабы вучэбна-пазнавальнай дзейнасці фарміруюцца праз арганізацыю працы вучняў з метадычным апаратам да тэкстаў дакументаў і матэрыялаў, якія ў дастатковай ступені змешчаны ў дапаможніку.

Пасля тэксту параграфаў і пытанняў і заданняў да яго змяшчаецца рубрыка "Гістарычная крыніца". У яе змест уключаны фрагменты дакументаў, якія дазваляюць паглыбіць і канкрэтызаваць веды вучняў аб тых падзеях і асобах, пра якія расказваецца ў асноўным тэксце параграфа. Яны суправаджаюцца пытаннямі і заданнямі да зместу дакумента, што дазволіць настаўніку арганізаваць сістэматычную работу па фарміраванні ў вучняў адпаведных спосабаў дзеяння з гістарычным тэкстам. Усяго аўтарамі быў падабраны 21 фрагмент гістарычных крыніц. У адпаведнасці з класіфікацыяй дакументальных тэкстаў іх можна размеркаваць наступным чынам:

1. Дакументы дзяржаўнага характару: фрагменты з прывілея караля польскага і вялікага князя літоўскага Ягайлы аб хрышчэнні Літвы па каталіцкаму ўзору; прывілея вялікага князя Казіміра ад 1447 г.; Статута ВКЛ 1529 г.; Земскай пахвалы 1529 г. аб абароне дзяржавы; прывілеяў г. Мінску і г. Полацку аб наданні Магдэбургскага права; прывілея вялікага князя літоўскага Жыгімонта ІІ Аўгуста ад 1563 г.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

2. Дакументы міжнароднага характару: фрагменты з гандлёвага дагавору Гедыміна з Лівонскім ордэнам; акта Крэўскай уніі.

3. Дакументы гістарычнага характару: фрагменты з Хронікі Літоўскай і Жамойцкай; "Аповесці аб князях Міндоўгу, Войшалку і Трайдзене"; "Летапісца вялікіх князёў літоўскіх"; нямецкай хронікі; Густынскага летапісу; Баркулабаўскай хронікі; Іпацьеўскага летапісу; хронікі Быхаўца.

4. Дакументы літаратурнага характару: фрагменты прадмоў Ф. Скарыны да кніг Бібліі.

Такім чынам, дакументальныя матэрыялы, якія размешчаны ў дапаможніку, маюць шматпланавы характар, што дазваляе азнаёміцца і прааналізаваць розныя бакі жыцця насельніцтва беларускіх земель. На фарміраванне ўменняў вучняў аналізаваць гістарычныя тэксты накіравана памятка "Як працаваць з гістарычнай крыніцай" [3, с. 155], а таксама пытанні і заданні да дакументаў.

На думку расійскіх навукоўцаў Я.Я. Вяземскага і В.Ю. Страловай, у аснову аналізу зместу гістарычных дакументаў на ўроках гісторыі павінен быць пакладзены шматузроўневы падыход [4, с. 16–17]:

- *да першага ўзроўню* адносяцца пытанні, якія дапамагаюць устанавіць асобу аўтара дакумента, час, месца і абставіны яго стварэння, а таксама вызначыць від крыніцы;
- пытанні *другога ўзроўню* накіраваны на выбарачнае чытанне крыніцы з мэтай вылучэння галоўных і істотных фактаў, пра якія распавядае аўтар, іх прычын і вынікаў, а таксама аўтарскіх ацэначных выказванняў;
- пытанні *трэцяга ўзроўню* звязаны з каштоўнасным аналізам дакумента, што прадугледжвае вызначэнне каштоўнасных установак гістарычных дзеячаў або арганізацый, прадстаўленых у дакуменце, а таксама самога аўтара;
- на *чацвёртым узроўні* адбываецца крытыка крыніцы. Вучні спрабуюць пацвердзіць або абвергнуць дастаковернасць дакумента, растлумачыць матывы яго аўтара;
- пытанні *пятага ўзроўню* завяршаюць сістэмны аналіз гістарычнага тэксту і праясняюць яго значнасць для вывучэння канкрэтнай тэмы або даследавання вучэбнай праблемы.

Аднак праведзены аналіз пытанняў і заданняў да дакументаў, змешчаных у вучэбным дапаможніку для 7-га класа пацвярджае вывад, зроблены Я.Я. Вяземскім і В.Ю. Страловай аб тым, што нягледзячы на якаснае абнаўленне зместу гістарычнай адукацыі, сярод пытанняў і заданняў да дакументаў у школьных падручніках пераважаюць тыя, што накіраваны толькі на чытанне і выбарачны пераказ крыніцы [4, с. 14]. Прывядзем прыклады сістэмы шматузроўневых пытанняў і заданняў да канкрэтных відаў дакументальных тэкстаў [5, с. 63–65]:

1. Да дакументаў дзяржаўнага характару (указы, законы, пастановы, граматы і г. д.):

а) Калі, дзе і чаму з'явіўся гэты дакумент? Апішыце гістарычныя ўмовы яго стварэння.

б) Хто з'яўляецца аўтарам дакумента? Што вам вядома пра гэтага чалавека, яго жыццё і дзейнасць?

в) Знайдзіце асноўныя (новыя) паняцці, выкарыстаныя ў дакуменце, і растлумачце іх.

г) Інтарэсы якіх слаёў, груп, класаў грамадства адлюстроўваюць артыкулы гэтага дакумента або ён увесь у цэлым?

д) Чым адрозніваецца гэты дакумент ці яго асобныя палажэнні ад падобных дакументаў, якія існавалі раней або аналагічных у іншых краінах?

е) Да якіх вынікаў, змен у дзяржаве і грамадстве прывяло або магло прывесці ўвядзенне гэтага дакумента?

2. Да дакументаў міжнароднага характару (дагаворы, пагадненні і г. д.):

а) Пакажыце на карце дзяржавы, якія склалі гэты дакумент.

б) Ахарактарызуйце гістарычныя ўмовы яго стварэння.

в) Назавіце асноўныя палажэнні дакумента.

г) Якія змены ў палітычным, эканамічным, тэрытарыяльным плане адбыліся або прапаноўваліся згодна гэтаму дакументу? Ацаніце іх значэнне для кожнай з краін, якія маюць да яго дачыненне.

д) Дайце агульную ацэнку дадзенаму дакументу.

3. Да дакументаў гістарычнага характару (летапісы, хронікі і г. д.):

а) Якому перыяду гісторыі, якой краіне, якім падзеям прысвечаны дакумент?

б) Пакажыце на карце месца, дзе адбываліся адзначаныя ў дакуменце падзеі.

в) Вызначце час, у які адбываліся дадзеныя падзеі.

г) Як аўтар дакумента тлумачыць прычыны, разглядае ход і вызначае значэнне гістарычных падзей?

д) Як аўтар адносіцца да апісваемых ім падзей і дзеячаў? Як ацэначныя выказванні аўтара звязаны з характарам гэтага дакумента і абставінамі яго стварэння?

е) Ці выклікаюць давер прыведзеныя аўтарам звесткі? Чаму?

ж) У чым пазіцыя аўтара супадае або не супадае з пунктам гледжання яго сучаснікаў або нашчадкаў на гэтыя гістарычныя факты? Чым можна растлумачыць гэтае падабенства або адрозненне?

з) Ацаніце навуковую, пазнавальную, гістарычную значнасць гэтага дакумента.

4. Да дакументаў літаратурнага характару (гістарычная проза, паэзія, драматычныя творы, эпас, міфы, песні і г. д.):

а) Пакажыце на карце месца, дзе адбываецца дзеянне, апісанае ў крыніцы.

б) Вызначце прыкладны час дзеяння ці час напісання твора.

РЕПОЗИТОРИЙ ВГПУ

в) Якія вобразы гістарычных герояў і падзей стварае аўтар? Што падаецца вам у гэтых вобразах перабольшаным? Як вы думаеце, з якой мэтай аўтар твора зрабіў гэта?

г) Як аўтар тлумачыць учынкі сваіх герояў? Ці згодны вы з яго аргументамі?

д) Да якога грамадскага слоя належаў аўтар? Наколькі аб'ектыўным ён аказаўся ў перадачы падзей ці ён зусім да гэтага не імкнуўся?

е) У якіх літаратурных творах вы сустракалі падобны сюжэт? Чым можна растлумачыць яго распаўсюджанасць (або наадварот)?

Такім чынам, калі ў ходзе далейшай дапрацоўкі і ўдасканалення зместу вучэбнага дапаможніка па гісторыі Беларусі другой паловы XIII – першай паловы XVI ст. пры распрацоўцы пытанняў і заданняў будуць улічаны відавыя своеасаблівасці дакументаў і шматузроўневы падыход да аналізу іх зместу, то работа школьнікаў па іх вывучэнні не будзе заключацца толькі ў «вывуджванні» інфармацыі з крыніцы, а стане іх далучэннем да творчай навуковай працы гісторыка, што значна палепшыць эфектыўнасць засваення як змястоўнага, так і дзейнаснага кампанентаў вучэбных гістарычных ведаў.

Літаратура

1. Концепция учебного предмета «Всемирная история. История Беларуси»: утв. приказом Министерства образования Республики Беларусь № 675 29.05.2009 // Гісторыя: праблемы выкладання. – 2009. – № 7. – С. 3–7.
2. Учебные программы для общеобразовательных учреждений с русским языком обучения. Всемирная история. История Беларуси. V–XI классы / Нац. ин-т образования. – Минск, 2009. – 96 с.
3. Штыхов, Г.В. История Беларуси: вторая половина XIII – первая половина XVI в.: учеб. пособие для 7-го кл. общеобразоват. учреждений с рус. яз. обучения / Г.В. Штыхов, Ю.Н. Бохан, М.А. Краснова; под ред. Ю.Н. Бохана. – Минск: Нар. асвета, 2009. – 159 с.
4. Вяземский, Е.Е. Материалы курса «Как преподавать историю в современной школе: теория и методика»: лекции 5–8 / Е.Е. Вяземский, О.Ю. Стрелова. – М.: Пед. ун-т «Первое сентября», 2006. – 100 с.
5. Стрелова, О.Ю. Формы учебных занятий по истории / О.Ю. Стрелова, Е.Е. Вяземский // Настольная книга учителя истории: 5–11 классы / Авт.-сост. М.Н. Чернова. – М.: Эксмо, 2006. – С. 48–70.

ВЫВУЧЭННЕ ГІСТАРЫЧНЫХ КРЫНІЦ ЯК СРОДАК РЭАЛІЗАЦЫІ КАМПЕТЭНТНАСНАГА ПАДЫХОДУ Ў НАВУЧАННІ ГІСТОРЫІ

І.І. Багдановіч (г. Мінск, БДПУ, дацэнт)
А.І. Багдановіч (г. Мінск, БНТУ, дацэнт)

Упершыню паняцце "кампетэнцыя" пачало выкарыстоўвацца ў 70-х гг. XX ст. у ЗША для вызначэння якасцей паспяховасці ў прафесійнай дзейнасці ў сферы бізнесу. З гэтага часу кампетэнцыі пачалі разглядацца як складовая частка любой паспяховай прафесійнай дзейнасці. Яны пачынаюць пранікаць у адукацыю і зараз займаюць цэнтральнае месца ў сучаснай сістэме адукацыі краін Захаду [1, с. 5]. Гэта звязана ў першую чаргу з развіццём інфармацыйных тэхналогій. Яно прывяло не толькі да павелічэння ў дзесяткі разоў аб'ёму спажываемай інфармацыі, але і да яе хуткага старэння і няспыннага абнаўлення. Нават спіс асноўных прафесій на Захадзе пачаў абнаўляцца на 50 % кожныя 7 гадоў. Таму, каб быць паспяховым, сучаснаму чалавеку не толькі прыходзіцца адносна часта мяняць месца работы, але і перакваліфікавацца за жыццё ў сярэднім 3–5 разоў.

У такіх умовах прадуктыўнасць прафесійнай дзейнасці залежыць не ад валодання раз і назаўсёды засвоенай інфармацыяй, а ад умення арыентавацца ў інфармацыйных патоках, ініцыятыўнасці, умення спраўляцца з праблемамі, шукаць і выкарыстоўваць недастаючыя веды або іншыя рэсурсы. Адпаведна сур'ёзна мяняюцца патрабаванні да супрацоўнікаў. Месца эфектыўна спраўляючагася са сваімі абавязкамі выканаўцы заняў вобраз работніка ініцыятыўнага, які ўмее браць адказнасць на сябе і прымаць рашэнне ў нявызначаных, нестандартных сітуацыях, які ўмее працаваць у групе на агульны вынік, самастойна вучыцца, каб кампенсіраваць недахоп прафесійных ведаў, неабходных для вырашэння канкрэтнай праблемы.

Разам з тым праблематыка кампетэнцый не абмяжоўваецца рамкамі паспяховай прафесійнай дзейнасці. Гэта праблема агульначалавечая, скіраваная на вырашэнне не толькі прафесійных, але і асабістых, сямейных і агульнаграмадзянскіх задач. На думку І.А. Зімняй, ідэальны тып чалавека сучаснага дэмакратычнага грамадства – гэта самастойны, прадпрымальны, адказны, камунікабельны, талерантны чалавек, здольны бачыць і вырашаць праблемы аўтаномна, а таксама ў групах, гатовы і здольны пастаянна вучыцца новаму ў жыцці і на рабочым месцы, самастойна і пры дапамозе іншых знаходзіць і прымяняць інфармацыю, працаваць у камандзе і г. д. [2, с. 21].

Неабходнасць навучання пералічаным кампетэнцыям, па сутнасці, з'яўляецца адказам сістэмы адукацыі на выклікі сучаснага грамадства, якое характарызуецца ўзрастаючай складанасцю і дынамізмам. Таму і кампетэнтнасны падыход да навучання скіраваны на тое, каб не павялічваць аб'ём інфармаванасці чалавека ў розных прадметных абласцях, а дапамагчы людзям самастойна вырашаць

РЕПОЗИТОРИЙ БНТУ